HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

JADIDLAR SHE'RIYATIDA MILLAT VA MILLIYAT MASALALARINING KUYLANISHI

Bozorova Marjona Normurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.22909379

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr boshidagi Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim o'rin tutgan jadidchilik harakatining she'riyatdagi in'ikosi tahlil qilinadi. Tadqiqotda Abdulla Avloniy, Tavallo, Cho'lpon va Fitrat kabi ijodkorlarning asarlarida "millat" va "milliyat" tushunchalarining badiiy talqini, ularning milliy uyg'onish va ozodlik g'oyalari bilan bog'liqligi yoritilgan. Shuningdek, jadid she'riyatidagi janriy va vazn islohotlari, an'anaviy aruzdan barmoq vazniga o'tish jarayonlarining ijtimoiy asoslari ko'rib chiqiladi.
Kalit so'zlar: Jadidchilik, Turkiston, millat, milliyat, ozodlik, ma'rifatparvarlik, Cho'lpon, Fitrat, milliy o'zlikni anglash, badiiy poetika.

KIRISH

XX asrning boshlari Turkiston o'lkasi tarixida eng murakkab va ayni paytda eng shiddatli burilishlar davri bo'ldi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi ostida qolgan o'lka nafaqat iqtisodiy va siyosiy inqirozga, balki ma'naviy va madaniy turg'unlikka ham yuz tutgan edi. Bunday sharoitda jamiyatning ilg'or vakillari – jadidlar maydonga chiqdi. Jadidchilik nafaqat yangi usul maktablari yoki matbuotni shakllantirish, balki millatning ruhini yangilash, uni g'aflat uyqusidan uyg'otish harakati edi [1].

Jadidlar uchun "millat" tushunchasi shunchaki etnik birlik emas, balki siyosiy va ijtimoiy birlashuv, huquqiy tenglik va ozodlikka intilgan yaxlit kuch sifatida namoyon bo'ldi. Bu davr she'riyati ijtimoiy minbar vazifasini bajara boshladi. Agar mumtoz adabiyotda lirik qahramonning dardlari asosan ilohiy yoki insoniy ishq atrofida aylangan bo'lsa, jadidlar poeziyasida markaziy o'ringa "Millat dardi" va "Vatan qayg'usi" ko'chirildi. Shuning uchun ham bu davr adabiyoti "Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti" deb yuritiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqotda qiyosiy-tarixiy va germenevtik metodlardan foydalanilgan. Jadidlar merosini o'rganishda o'zbek adabiyotshunosligining yetuk namoyandalari B. Qasimov, N. Karimov, H. Boltaboyev, Sh. Rizayev va I. Haqqulovlarning ilmiy qarashlariga tayanildi [2].

Ayniqsa, Begali Qasimovning "Milliy uyg'onish" konsepsiyasi, Naim Karimovning Cho'lpon hayoti va ijodiga doir izlanishlari jadidlar she'riyatidagi milliy ruhni tahlil qilishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot davomida tarixiy hujjatlar va o'sha davr matbuoti ("Sadoi Turkiston", "Oina", "Najot") materiallari badiiy matnlar bilan parallel ravishda o'rganildi.

Abdulla Avloniy jadidchilikning ma'rifatparvarlik bosqichini badiiy yuksaklikka ko'targan adibdir. Uning she'rlarida millatning najoti ilm va tarbiyada ekanligi bot-bot ta'kidlanadi. Avloniyning "Adabiyot yoxud milliy she'rlar" to'plami bu borada dasturilamal vazifasini o'tagan [3].

Tavallo ijodida esa millatning ayanchli ahvoli va uning sabablari ochiq-oydin tanqid qilinadi. Uning "Ravnaqu-l-islom" asaridagi she'rlarda millatni jaholat botqog'idan olib chiqish uchun g'ayrat qilish lozimligi kuylanadi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Cho‘lpon — jadid she’riyatining eng yorqin va lirik ovozidir. Uning ijodida millat va hurlik tushunchalari ajralmas bir butunlikni tashkil etadi. Uning "Buzilgan o‘lkaga" she’ri mustamlaka zulmi ostidagi Turkistonning dardli nidosidir [4]:

*"Ey, tog‘lari ko‘klarga salom bergan zo‘r o‘lka,
Nega sening boshingda quyuq, qora bir ko‘lka?"*
Cho‘lpon millatni faqat yig‘lashga emas, balki o‘z huquqi uchun kurashishga chorlaydi. "Kishan" she’rida u asorat zanjirlarini parchalashga qodir bo‘lgan milliy irodani ulug‘laydi. Uning she’rlaridagi "Tong", "Yulduz", "Guldasta" kabi obrazlar aslida hurlik va istiqlolning ramziy ifodalari edi [5].
Fitrat jadidlar orasida o‘zining isyonkor ruhi va chuqur falsafiy mushohadasi bilan ajralib turadi. Uning "Sayha" to‘plami milliy ozodlik harakatining poetik manifesti bo‘ldi. Fitrat millatni uyg‘otish uchun tarixiy xotiraga murojaat qiladi. Amir Temur obrazini tiriltirish orqali u millatga uning buyuk o‘tmishini eslatadi [6].
Uning "Mirrix yulduziga" she’ri esa o‘zbek modern poeziyasining cho‘qqisidir. Bu she’rda millat fojiasi kosmik miqyosda idrok etiladi. Fitrat uchun milliyat tushunchasi "Turkchilik" g‘oyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u butun turk dunyosining birligi va yuksalishini orzu qilgan.
Mahmudxo‘ja Behbudiy va Munavvarqori Abdurashidxonovlar asosan jadidchilikning nazariyotchi va tashkilotchilari bo‘lsalar-da, ularning ijodi va publitsistikasi she’riyatdagi milliy g‘oyalarga poydevor bo‘ldi. Behbudiyning "Haq olinur, berilmas!" degan shiori butun bir avlod shoirlari uchun asosiy g‘oyaviy yo‘nalishga aylandi [7].
Quyidagi jadvalda jadid shoirlarining milliy g‘oya atrofidagi o‘ziga xos qarashlari tizimlashtirilgan:

Shoir	Asosiy g'oyaviy yo'nalish	Badiiy ramzlar	Core Works
Cho‘lpon	Lirik hurlik va istiqlol sog‘inchi	Tong, kishan, binafsha	"Buloqlar", "Uyg‘oni
Fitrat	Isyonkorlik va tarixiy o‘zlik	Mirrix, Temur, Sayha	"Sayha", "Mirrix yul
Tavallo	Ijtimoiy tanqid va uyg‘onish	G‘aflat, jaholat uyqusi	"Ravnaqu-l-islom"
Sidqiy Xondayliqiy	Mehnatkash xalq dardi	Dehqon, ketmon, yer	"Taziyayi Turkiston"

MUHOKAMA VA BADIY-POETIK ISLOHOTLAR

Jadidlar nafaqat g‘oyaviy, balki shakliy islohotchilar ham edi. An’anaviy o‘zbek she’riyati asrlar davomida aruz vazni va murakkab arabiy-forsiy istilohlar bilan cheklanib qolgan edi. Millatning keng qatlamlariga yetib borish uchun jadidlar quyidagi islohotlarni amalga oshirdilar:
Vazn o‘zgarishi: Xalq og‘zaki ijodiga yaqin bo‘lgan barmoq vaznining she’riyatga kirib kelishi. Bu she’rning ritmik qurilishini soddalashtirdi va uni xalqchil qildi [8].
Tilning soddalashishi: Arabiy va forsiy so‘zlardan voz kechib, jonli xalq tilidan foydalanish. Cho‘lpon she’riyati bu borada eng yuksak namuna bo‘ldi.
Realizm: Mistik mavzulardan real ijtimoiy muammolarga o‘tish. She’riyat millatning dardiga malham bo‘ladigan "qurol"ga aylandi [9].

XULOSA

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Jadidlar she’riyatida millat va milliyat masalasi shunchaki mavzu emas, balki butun bir harakatning o‘zagi edi. Ular millatni modernizatsiya qilish, uni dunyo hamjamiyatining teng huquqli a’zosiga aylantirishni maqsad qildilar. Cho‘lponning lirikasi, Fitratning isyonkorligi, Avloniyning ma’rifatparvarligi yagona bir maqsadga — milliy istiqlolga xizmat qildi. Bugungi kunda mustaqil O‘zbekistonning milliy g‘oyasi shakllanishida jadidlar merosi bebaho manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ularning orzulari bugun amalda o‘z ifodasini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qasimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002. –
2. B. .Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008. – B. 112.
3. Avloniy A. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. 1-jild. – Toshkent: Ma’naviyat, 1998. – B. 88.
4. Cho‘lpon. Asarlar. Uch jildlik. 1-jild: She’rlar. – Toshkent: Muharrir, 2009. – B. 56.
5. Karimov N. Cho‘lpon. – Toshkent: Sharq, 1991. – B. 124.
6. Boltaboyev H. Fitrat va jadidchilik. – Toshkent: O‘zMU, 2007. – B. 201.
7. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 1999. – B. 15.
8. Haqqulov I. Meros va mohiyat. – Toshkent: Sharq, 2008. – B. 42.
9. Rizayev Sh. Jadid dramasi. – Toshkent: Sharq, 1997. – B. 76.